

Norsk Militært Tidsskrift

UTGITT AV OSLO MILITÆRE SAMFUND | ÅRGANG 184 NR. 2/2014 KR. 63,-

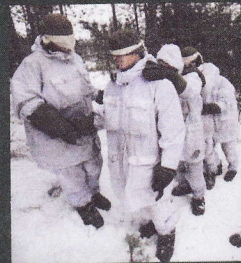
PALLE YDSTEBØ
*Den store
flankemarsjen
inn i stålstormen*
Side 4

ODD GUNNAR
SKAGESTAD
*Sektorprinsippet
i norsk polarpolitikk*
Side 16

SEBASTIAN
LANGVAD
*Sverm
i allianse*
Side 26

HANS SAGOSEN OG
JANNICKE WIRSCHING
*Ledernes betydning for
strategisk kompetanse-
styring i forsvaret*
Side 34

RETURUKE 35

INTERPRESS NORGE
0 2

Norges eldste militære tidsskrift – siden 1831

Innhold

REDAKTØRENS SPALTE	3
PALLE YDSTEBØ: <i>Den store flankemarsjen inn i stålstormen</i>	4
ODD GUNNAR SKAGESTAD: <i>Sektorprinsippet i norsk polarpolitikk</i>	16
SEBASTIAN LANGVAD: <i>Sverm i allianse</i>	26
HANS SAGOSEN OG JANNICKE WIRSCHING: <i>Ledernes betydning for strategisk kompetansestyring i forsvaret</i>	34
ØISTEIN ESPENES: <i>Putins politikk i «det nære utland». Motiver og konsekvensene for nabostaten Norge</i>	44
FAST STOFF: Informasjon til medlemmene i OMS	54
NMT bøker	50
NMT debatt	33
NMT fokus	24

MANUSKRIFTER TIL NORSK MILITÆRT TIDSSKRIFT:

Norsk Militært tidsskrift (NMT) er avhengig av bidrag til gode artikler og gjerne illustrasjoner. Bidraget skal normalt ikke tidligere være mangfoldiggjort.

Manuskripter som sendes redaktøren må leveres fra forfatter i elektronisk form. Manuser skal normalt ikke overskride åtte sider, eller 3400 ord. Eventuelle bilder og figurer skal ha en kvalitet på minst 250 dpi/Tiff/jpeg format. Eventuelle noter presenteres som sluttnoter i kursiv. Enten sluttnoter eller litteraturliste trykkes, ikke begge deler.

Manuset skal ha påført navnet til forfatteren og en omtale av forfatter på 2 – 4 linjer. Telefonnummer og e-mail-adresse skal også fremgå på manuset, men disse opplysninger vil ikke bli trykket. Artikkelforfattere anmodes om å vedlegge bilde av seg selv.

Redaktøren forbeholder seg retten til å gjøre mindre justeringer i teksten til fremsendte manuser. NMT betinger seg retten til senere å utgi alt stoff i tidsskriftet i elektronisk form.

AV ODD GUNNAR SKAGESTAD

Sektorprinsippet i norsk polarpolitikk

Del II: Relevans i dag: På tide å gravlegge spøkelset?

Norge er i en ganske unik posisjon som småstat ved at vi har geografiske interesser knyttet til begge polene. Prinsipper som passer oss godt i sør trenger imidlertid ikke å passe oss like godt i nord. Historien om det såkalte sektorprinsippet er følgelig også historien om stor balansekunst. Dette er andre, og siste del av Skagestads analyse av problematikken.

ODD GUNNAR SKAGESTAD
har bakgrunn som fagdirektor
i Utenriksdepartementet,
og har bred erfaring med
polar spørsmål.

Et prinsipp til besvær

I den foregående artikkelen har vi sett på hvordan det såkalte *sektorprinsippet* for etablering av statssuverenitet eller juridiksjonelle rettigheter over et geografisk territorium har utgjort en anstøtssten og i over hundre år har vært en hodepine for norsk utenrikspolitikk.¹ Det har vært en plagsom gjenganger som har hjemsoekt og gitt føringer for landets utenrikspolitiske overveielser i fjerne og nære himmelstrøk, i perifere anliggender så vel som i saker hvor vitale nasjonale interesser har vært berørt. En konsekvent avvisning av dette prinsippet har vært en rettesnor for norsk politikk i Arktis så vel som i Antarktis.

Som tema for den faglige diskurs hadde prinsippet sin glanstid 80-100 år tilbake. I lys av de til dels uavklarte juridiksjonelle forhold som dengang ennå rådet i polarområdene, var spørsmål vedrørende prinsippets definisjon(er), dets anvendelse, begrunnelse samt tilhørende argumentasjon gjenstand for omfattende interesse og drøftelse, først og fremst blant folkerettslærde, men også blant et mer statsvitenskapelig eller praktisk/politisk orientert kommentariat og aktørmiljø. Dette er imidlertid en diskusjon som for lengst er kommet til veis ende. Med sin oppsummerende artikkel "Folkerettslige spørsmål vedrørende suverenitetsproblemer i Antarktis" i *Internasjonal Politikk* i 1968 skulle den norske folkerettsjuristen Trygve Krogdahl på sett og vis representere avslutningen av en epoke hvor disse spørsmålene var gjenstand for seriøse akademiske studier og/eller debatt (Krogdahl 1968: 274-284).

De senere års utvikling har gjennomgående medført stadig mer avklarte forhold hva angår juridiksjon og relaterte spørsmål i polarområdene. For *Arktis'* vedkommende var således spørsmålet om suverenitet over land og øyer allerede i det store og hele avklart i og med Haag-dommen i Grønlandssaken i 1933, mens utviklingen i havretten (med slike milepæler som Kontinentalsokkelkonvensjonen av 1958 og FNs Havrettskonvensjon av 1982) har medført alment aksepterte rammer for staters juridiksjonsutøvelse over arktiske sokkel- og havbunnområder samt til dels i havet over (jfr. etableringen av økonomiske soner). For

Antarktis' vedkommende skulle inngåelsen i 1959 av Antarktistraktaten innebære at de tidligere suverenitetskonflikter for alle praktiske formål ble bilagt ved at de respektive nasjonale krav så å si ble "lagt på is".

Dette utviklingsbildet har nødvendigvis også medført at sektorprinsippet i dag har tapt det meste av sin tidligere aktualitet som tema for faglig drøftelse. I den grad sektorprinsippet tematiseres i nyere faglitteratur, er det derfor i hovedsak med et historisk eller tilbakeskuende perspektiv for øye (f.eks. Bjørnsen 2010; Forbes & Armstrong 1995; Thorleifsson 2006; Timtchenko 1997). Noen nye definisjoner, forståelsesmåter eller tilhørende argumenter har i nyere tid ikke kommet til. Selve prinsippet som sådant behøver således ikke underkastes noen ny drøftelse, og det skal heller ikke gjøres i denne artikkelen. Det som imidlertid fortsatt er av interesse i dag, er hvilke spor prinsippet har satt etter seg: Hvordan det er blitt anvendt, hvordan relevante aktører har forholdt seg til bruken, samt hvilke politiske konsekvenser som i ettertid har avtegnet seg. Og det er nettopp i denne henseende at norsk politikk vis-à-vis sektorprinsippet utgjør et fortsatt aktuelt kasus.

Inngåelsen av den norsk-russiske delelinjeavtalen i Barentshavet skulle i så måte medføre en endring i det underliggende premissgrunnlag. Andre stater anvendelse av sektorprinsippet fremstår ikke lenger som noen trusel mot norske interesser. Det kan derfor synes betimelig å spørre seg om hvilken betydning dette prinsippet har i dag, herunder også – noe kjettersk – å stille spørsmålet om det ikke nå kan være på tide å gravlegge dette spøkelset?

En slik drøftelse har særlig relevans når det gjelder den spesielle grensedragningen for det norske kravsområdet på det antarktiske fastland – en sak som i sin utforming var en konsekvens av overordnet norsk politikk vedrørende andre makters anvendelse av dette prinsippet. Denne grensedragningen tjente i sin tid som et instrumentelt uttrykk for overordnet norsk politikk vedrørende sektorprinsippet. Er dette formålet fortsatt relevant, eller har vi å gjøre med en anakronistisk forestilling som tiden er inne for å avskrive?

Avvisning av sektorprinsippet: En vedvarende norsk utenriks-politisk doktrine

Norges erfaringer med andre lands sektorkrav i polarområdene – slik disse erfaringene er beskrevet i det foregående – dannet således et bredt bakteppe for den norske annekasjonen 14. januar 1939 av den delen av det antarktiske fastland som senere skulle få navnet Dronning Maud Land.² Da det ble aktuelt å annektere land på det antarktiske fastland, var motstanden mot sektorprinsippet et fast og for lengst innarbeidet element i Norges polarpolitiske overveielser. Å definere det norske kravsområdet som en sektor med toppunkt på Sydpolen var derfor prinsipielt uakseptabelt, selv om andre land fulgte en slik praksis. Regjeringen var ytterst bevisst på dette, og det var derfor en vel gjennomtenkt formulering som Koht benyttet da han definerte det annekterte området som "...fastlandsstranda i Antarktis ... med det landet som ligg innafør denne stranda og det havet som ligg innåt ...", uten å angi noen avgrensning sydover mot Sydpolen. På denne måten markerte man at den norske delen av Sydpollandet – til forskjell fra andre staters kravsområder – ikke utgjorde noen sektor.

For Norge var analogien mellom de nordlige og de sydlige polarområdene – Arktis og Antarktis – en bærebjelke i en helhetlig doktrine. Det var således ingen tilfeldighet når stats- og utenriksminister Mowinckel allerede i sin foran omtalte samtale (se artikkelens Del I) med den britiske sendemann i Oslo 21. desember 1929, fastslo at Norge tok avstand fra sektorprinsippet, i syd så vel som i nord.

Ved den spesielle – om enn noe kryptiske - utformingen av grensdragningen hadde Norge lagt ut en viktig politisk markør. Det var imidlertid en markør med svakheter som fortsatt i dag gjør seg gjeldende. Et kompliserende forhold er således at kravshaverne på begge sider av Dronning Maud Land definerte sine krav som sektorer, med grenser som gikk helt inn til Sydpolen. Dermed fremstår det norske bilandet på kartet likevel med en sektorfasong, definert ikke ved egne grenser men ved naboenes grensdragning. Dette gjør den optiske effekt av den norske markøren langt på vei fiktiv. Poenget med den noe spesielle utformingen av Dronning Maud Lands grenser er

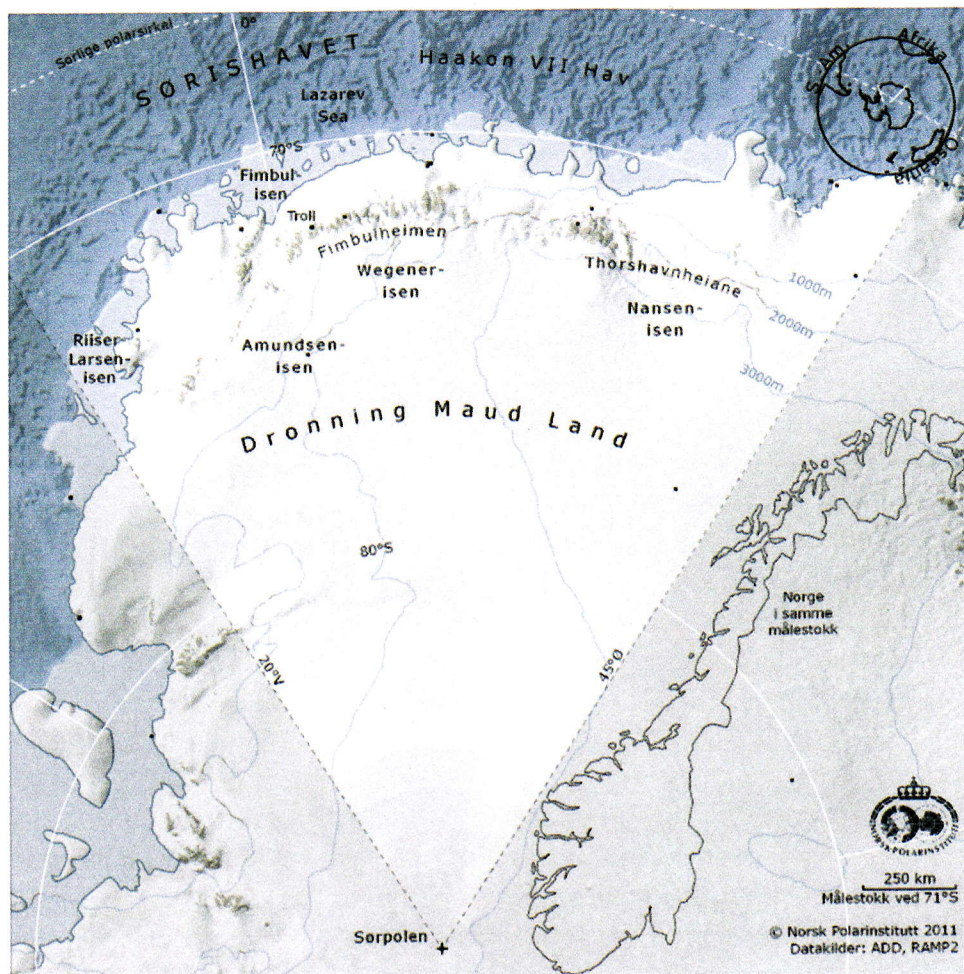
KONSTRUKTIV UKLARHET: Regjeringen og utenriksminister Halvdan Koht støttet sektorprinsippet i praksis, men ikke i ord.

uansett ikke umiddelbart forståelig for den uinnvidde. Ulike karttegreres forsøk på å anskueliggjøre den omstendighet at det ikke finnes noen definert avgrensning å tegne inn, har omfattet effekter som stiplede linjer, sikk-sakk-streker og bølgelinjer, uten at dette fullt ut har kunnet forklare saken.³ Spørsmålet om Dronning Maud Lands grenser har da også tidvis vært gjenstand for offentlig ordskifte, hvor ulike observasjoner og oppfatninger er kommet til uttrykk. Som eksempel i så måte kan vises til den debatten som utspant seg i Aftenpostens spalter februar/mars 2005, utløst av Paul Rørs foran refererte kronikk 26. februar (Bendiksby 2005; Tangen 2005; jfr. også omtale i Skagestad 2005). Et litt kuriøst eksempel på at heller ikke norske myndigheter alltid har hatt helt klar kontroll på hvordan saken bør visualiseres, er utgivelsen 1. juli 1957 av et frimerke hvor Dronning Maud Land ble avbildet som

en iøynefallende sektor⁴ – noe som utløste spørsmål fra utenlandske ambassader i Oslo om det var så at Norge nå hadde oppgitt sin motstand mot sektorprinsippet.

Norges motstand mot sektorprinsippet lå i virkeligheten fast. Den videre politiske utviklingen i Antarktis - fremfor alt inngåelsen i 1959 av Antarktistraktaten, som la kontroversene omkring de ulike suverenitetskrav "på is" – kom imidlertid til medføre at den norske prinsipielle linje i så måte ikke skulle bli utsatt for alvorlige utfordringer eller påkjenninger. Men mye av rasjonale for den vedvarende norske ikke-ankjennelsen av sektorprinsippet i syd, var behovet for en konsistent holdning av hensyn til landets interesser i nord. Og mens roen senket seg over Sydpolkontinentet skulle derimot utviklingen i Arktis ta en annen vending.

Fra og med 1970 skulle "sektor-spøkelset", dvs. de problemer som dette prinsippet førte med seg for Norges vedkommende, vende tilbake med fornyet og forsterket aktualitet i nord. Denne gang skulle temaet bli spørsmålet om den maritime avgrensning i Barentshavet, et spørsmål som skulle medføre 40 år med forhandlinger mellom Norge og Sovjetunionen/ Russland før det lyktes å finne en løsning. Mens spørsmålet i utgangspunktet gjaldt kontinentalsokkelen, medførte utviklingen av havretten, herunder etableringen av 200 n. miles økonomiske soner, at forhandlingstemaet underveis ble utvidet til også å omfatte grensedragningen i havet over.⁵ Fra sovjetisk/russisk side ble det i disse forhandlingene argumentert ut ifra

KUNSTSTYKKET: Hvordan tegne en sektor som ikke er en sektor? Foto: Norsk Polarinstittutt.

sektordekretet fra 1926 (Østreng 1986; Timtchenko 1997: 34), mens Norges utgangspunkt for forhandlingene var prinsippene fra Kontinentalsokkelkonvensjonen av 29. april 1958 (se også Skagestad 1971: 23-26). Denne konvensjonen (artikkel 6) fastslår at avgrensning i slike saker primært skal fastsettes ved avtale mellom partene, subsidiært – i mangel av slik avtale - at grensen skal følge den linjen som ligger i lik avstand fra de to partenes kystlinjer (den såkalte "like-avstandslinjen", populært om enn noe upresist gjerne kalt "midtlinjen"). Selv om Norge allerede på et tidlig stadium av forhandlingene signaliserte vilje til å søke en kompromissløsning, var det hele tiden – i samsvar med den for lengst fasttømrede nasjonale doktrine - maktpåliggende å unngå et sluttresultat som måtte innebære aksept av sektorprinsippet.

Inngåelsen 15. september 2010 av *Overenskomst*

mellom Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon om maritim avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet (populært kalt Delelinjeavtalen), som trådte i kraft 7. juli 2011, medførte en grenselinje tilnærmet midt i mellom sektorlinjen og likeavstandslinjen. For så vidt kunne forhandlingsresultatet tolkes som en seier for Norges konsekvente og tålmodige ikke-ankjennelse av sektorprinsippet – en seier for en politikk tuftet på en av norsk utenrikspolitikk mest sentrale og hevdvunne doktriner.

Tilbake til fremtiden: På tide å gravlegge spøkelset?

Det er neppe noen uenighet om at Norges konsekvente, konsistente og prinsippfaste holdning har tjent landets interesser vel. Det er imidlertid intet ufravikelig aksiom at prinsippfasthet nødvendigvis også må bety fastlåste posisjoner i politikken praktiske utforming. Mitt poeng i denne sammenheng er at med Delelinjeavtalen på plass – som en politisk og rettslig realitet – er det ikke bare lykkes å overvinne en usikkerhetsfaktor og en lei hemske for utviklingen av de norsk-russiske bilaterale forbindelser i Barentshavet. Det betyr faktisk også – i videre forstand – at de bekymringer som sektorprinsippet hadde voldt for Norge i Arktis, nå må kunne anses som et tilbakelagt stadium.

Dette forholdet aktualiserer samtidig spørsmålet om det også for *fremtiden* tjener noen hensikt å tviholde på den noe forvirrende – og nå også anakronistiske – forestillingen om at Dronning Maud Land ikke har noen fast avgrensning sydover. Norges ikke-ankjennelse av sektorprinsippet er et så vidt solid etablert faktum at vår posisjon i så måte neppe ville lide noen vesentlig svekkelse dersom vi gjorde gjeldende en presisering om at Dronning Maud Lands utstrekning anses å omfatte *hele* området mellom de britiske og australske kravsområder, dvs. mellom 20° V. og 45° Ø. Dronning Maud Land ville dermed også – prinsipielt og formelt – strekke seg helt til Sydpolen.

Det må understrekes at de tanker som luftes her, ikke innebærer noen kursendring i forhold til etablert norsk Antarktispolitikk. En presisering av vår forståelse av Dronning Maud Lands avgrensning berører ingen lover eller forskrifter, har ingen konsekvenser med hensyn til inngåtte avtaler eller forpliktelser, og rokker

ikke ved Kohts formuleringer fra 1939. Snarere vil det være en stadfestelse av en virkelighetsforståelse som også tidvis er kommet til uttrykk i offisiell sammenheng. Som et eksempel i så måte kan nevnes at norske myndigheter i informasjonsheftet *Norge i Antarktis*, som ble utgitt i 1993 (Utenriksdepartementet 1993: 9-10) beskrev Dronning Maud Lands utstrekning i følgende ordelag: ”Dronning Maud Land dekker en seksdel av det antarktiske kontinent. Det omfatter området mellom 20° vestlig og 45° østlig lengde, og er bortimot syv ganger større enn Norge.” Denne beskrivelsen svarer i realiteten til et område som omfatter *hele* sektoren – helt inn til Sydpol-punktet. I påfølgende setning ble det likevel tilføyet – nærmest ritualmessig – at grensen sydover ikke er definert. En annen publikasjon av offisiell karakter gir følgende beskrivelse (Utenriksdepartementet 1998: 17): ”The area of Dronning Maud Land is about 2 million km², or about 1/6 of the Antarctic continent. The borders towards the South Pole and at sea have not been defined”.

Behovet for å markere avstandtagen til sektorprinsippet var tidligere en politisk realitet. Det er det ikke i dag. Vår prinsipielle holdning til sektorprinsippet som grunnlag for suverenitet i polarområdene er fortsatt gyldig, men selve sektorprinsippet har tapt sin tidligere relevans – iallfall i den forstand at det ikke lenger utgjør noen trusel mot Norges interesser.

Fordelene med en presisering av ovennevnte slag ville ligge på flere plan: Rent konkret ville det bety en grensemessig harmonisering i vårt forhold til de øvrige suverenitetsinnehavere på det antarktiske fastland, noe som bare kan virke positivt inn på hele det vidtrekkende samarbeidsmonsteret som er etablert under Antarktistraktaten, og derigjennom også befeste Norges posisjon som en seriøs aktør og samarbeidspartner. På det mer abstrakte plan ville dette samtidig innebære en konseptuell tilpasning av vår virkelighetsforståelse til de omgivende realiteter. Dermed ville det bidra til å fjerne den forvirringen som hittil har rådet, på kart og i media så vel som blant det kunnskaps-søkende publikum, med hensyn til Dronning Maud Lands grenser, utstrekning og definisjon. I tillegg kommer det psykologiske poeng ved å kunne kvitte seg med den skyggen som frykten for sektorprinsippet i over hundre år har lagt over norsk

MODERNE ISHAVSIMPERIALISME: Dronning Maud Land er nesten syv ganger større enn Norge.
Foto: Torbjørn Kjosvold.

polarpolitikk og over viktige deler av Norges utenrikspolitikk i videre forstand. Denne skyggen fortøner seg nå som et skrømt fra en forgangen tid, - et spøkelse som tiden er inne for å gravlegge.

Det springende punkt i denne sammenheng er at områdets sektor-konfigurasjon ville være en følge av andre parters grensedragninger, og vel å merke *ikke* som et uttrykk for noen norsk sektor-definisjon, ei heller som noe uttrykk for en ny og ekspansiv norsk politikk.

Men, kan det spørres - ville ikke et mulig ankepunkt mot en slik presisering kunne være hensynet til Antarktistraktatens artikkel IV, som fastslår at ingen nye territorialkrav skal finne sted? Det er bestemt ikke i Norges interesse å utfordre traktatens bestemmelser hverken på dette eller andre sentrale punkter, ei heller å provosere de øvrige traktatparter gjennom en handlemåte som på noen som helst måte kunne skape inntrykk av at Norge skulle nære baktanker av en slik art. En eventuell redefinering av Dronning Maud

Lands grenser måtte derfor formuleres på en måte som uttrykkelig tilkjenner at det kun dreier seg om en praktisk presisering av et forhold som hele tiden har vært en realitet, og ikke betyr noen form for utvidelse av det kravsområde som inngikk i annekasjonen av 1939.

Det er i denne sammenheng relevant å påpeke at de senere års utvikling innen havretten har utløst spekulasjoner vedrørende spørsmålet om eventuell etablering av maritime grenser i Antarktis - det være seg for territorialfarvann, økonomiske soner eller for de respektive kontinentalsokkelområder. Hensett til bestemmelsene i Antarktistraktatens artikkel IV har kravshaverne hittil utvist tilbakeholdenhet i så måte. Enkelte land har imidlertid fremlagt dokumentasjon på utstrekningen av kontinentalsokkelen ved sine respektive kravsområder for FNs Kontinentalsokkelkommisjon. Dette gjelder således Australia (i 2004) og Norge (4. mai 2009). For Norges vedkommende gjaldt dokumentasjonen Bouvetøya - som ligger uten-

for Antarktistraktatens virkeområde – og Dronning Maud Land, som ligger innenfor. Det ble herunder opplyst (i uttalelse av daværende utenriksminister Jonas G. Støre) at Norge av hensyn til Antarktis-samarbeidet hadde bedt Kommisjonen om ikke å behandle dokumentasjonen som gjaldt Dronning Maud Land. For Bouvetøya ble imidlertid dokumentasjonen fremlagt til behandling på vanlig måte (Utenriksdepartementet 2009). En eventuell etablering av maritime grenser for Dronning Maud Land ville i tilfelle bety at man fikk på plass den avgrensningen mot nord som man ved anneksonsbeslutningen i 1939 så vel som senere har unnlatt å definere. Ut ifra en streng fortolkning av Antarktistraktaten er dette imidlertid noe som Norge trolig vil avstå fra. Som statsviteren Alf Håkon Hoel har formulert det: ”Det er derfor ikke *dagsaktuell politikk* (forf. uth.) å etablere marine soner eller trekke grenser her” (Hoel 2011; jfr. også Hoel 2012).

At spørsmålet om fastsettelse av maritime grenser i Antarktis vil være sensitivt i relasjon til Antarktistraktatens artikkel IV, er således på det rene. Ut i fra en rimelig traktatfortolkning burde så imidlertid ikke være tilfelle hva angår en eventuell norsk presisering av hvordan formuleringene i anneksonsbeslutningen av 1939 vedrørende det annekterte områdets avgrensning syddover skal forstås.

Litteratur:

Antarktistraktaten (1959): The Antarctic Treaty, 1 December 1959. Norges Traktater, Bind III, Utenriksdepartementet, Oslo: 514-520.
 Araldsen, O.P. & A. Tenvik (1968) En oversikt over fiske, fangst og norske polarinteresser. (Vedlegg 5 & 7). Oslo.
 Armstrong, Terence (1971) The Northern Sea Route. Foredrag fra 'The Ditchley Conference on the Arctic Ocean', mai 1971: 4.
 Barr, Susan (2003) Norway – A Consistent Polar Nation?: Oslo: 170.
 Bendiksbj, Finn (2005) Hvor går grensen? Aftenposten 02.03.2005.
 Bernier, J.E. (1939) Master Mariner and Arctic Explorer; A Narrative of Sixty Years at Sea from the Logs and Yarns. Ottawa: Le Droit: 343-344.
 Bjørnsen, Vidar (2010) The interwar Dispute between Norway and the Soviet Union on the Sector Principle and the Soviet Sector Decree. *Speculum Boreale*. Skriftserie Institutt for historie, Universitetet i Tromsø 2010 (12). ISSN 1503-1241: 46-64.
 Brejtfus, Leonid (1927) O razgranitsjenii severnoj poljarnoj oblasti. *Morskoj sbornik*, No.1: Leningrad: 3-13.
 Canada (1925) House of Commons Debates: 3925-3926.
 Delelinjeavtalen (2010): Overenskomst av 15. September 2010 mellom Kongeriket Norge og Den Russiske Føderasjon om maritime avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet; http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Folkerett/avtale_norsk.pdf.

Dominion of Canada (1907) Senate Debates (February 20, 1907): 266-273.
 Drivenes, Einar Arne & Harald Dag Jølle (2004) Norsk polarhistorie. Oslo: Gyldendal Forlag.
 Fairley, T.C. (red.) (1959) Sverdrup's Arctic Adventures. London: Longmans: 277.
 FNs Havrettskonvensjon (1982): United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982. Overview and full text; http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm.
 Forbes, Vivian & Patrick Armstrong (1995) The "Sector Principle": Two Indian Ocean Examples. *IBRU Boundary and Security Bulletin*. January 1995: 94-98.
 Fure, Odd-Bjørn (1996) Norsk Utenrikspolitikk historie Bd 3 Mellomkrigstid 1920-1940. Oslo: Universitetsforlaget.
 Hackworth, Green (1940) *Digest of International Law*, Vol.1, Washington: 463-465.
 Hegge, Per Egil (1996) Otto Sverdrup Aldri Rådløs. Oslo: J.M. Stenersens forlag A/S: 192.
 Hoel, Alf Håkon (2011) En grense for verdens ensomste sted. *Morgenbladet* 25.02.2011. Tilgjengelig på http://www.imr.no/publikasjoner/andre_publikasjoner/kronikker/2011/en_grense_for_verdens_ensomste_sted/nb-no/.
 Hoel, Alf Håkon (2012) Grenser også i sør? *Fiskeribladet Fiskaren* 23.05.2012. Tilgjengelig på http://www.imr.no/publikasjoner/andre_publikasjoner/kronikker/2012/grenser_ogsaa_i_sor/nb-no/.
 Kontinentalsokkelkonvensjonen (1958): Convention on the Continental Shelf 1958. Done at Geneva on 29 April 1958. *United Nations Treaty Series*, vol.499, p.311; http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_continental_shelf.pdf.
 Korovin, Jevgenij A. (1926) USSR and Polar Lands. *Soviet Law*, No.3: Moskva.
 Korovin, Jevgenij A. (1927) The problem of air occupation in connection with the rights over the polar regions. *The Collection of Works of the Section for Air Law of the Union of the Societies 'Ossoviachim' of the USSR, First Part*: Moskva.
 Krogdahl, Trygve (1968) Folkerettslige spørsmål vedrørende suverenitetsspørsmål i Antarktis. *Internasjonal politikk*, 3: 274-284.
 Lakhtin, Vsevolod Leontjevitsj (1927) Prava na severnyje poljarnyje prostranstva. Izd. Kommissariata Vnjesjnikh Del: Moskva.
 Neumann, Iver & Halvard Leira (2005) Aktiv og avventende. *Utenriktjenestens liv 1905-2005*. Oslo: Pax.
 Pedersen, Torbjørn (2011) Norge får USA på nakken. *Aftenposten* 19.07.2011.
 Pharand, Donat (1988) Canada's Arctic waters in international law. Cambridge: University Press.
 Røer, Paul (2005): Da Norge tok land i Antarktis. *Aftenposten* 26.02.2005. Tilgjengelig på <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Da-Norge-tok-land-i-Antarktis-6344266.html>.
 Skagestad, Odd Gunnar (1971) De norske besittelser i Nord-Ishavet – En sikkerhetspolitisk analyse. Utredning utført for FO/E i 1971, avgradert og frigitt mai 2004. Tilgjengelig på <http://ogskagestad.net/NordIshavetSikkerhetspolAnalyse71.pdf>
 Skagestad, Odd Gunnar (1975) Norsk polarpolitikk. Hovedtrekk og utviklingslinjer 1905-1974. Oslo: Dreyers forlag.
 Skagestad, Odd Gunnar (2005) Vår sydligste provins – Fortellingen om Dronning Maud Land. *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr.3, september 2005. Tilgjengelig på <http://www.idunn.no/ts/nnt/2005/03/rapport>.
 Smedal, Gustav (1930) Erhvervelse av statshøiher over polarområder. Oslo.

- Smith, Gordon W. (1952) *The Historical and Legal Background of Canada's Arctic Claims* (Ph.D. diss.), Columbia University: 337.
- Svarlien, Oscar (1958) *The Legal Status of the Arctic*. Am. Society of International Law Proceedings, 52nd Annual Meeting; Washington D.C., April 24-26, 1958: 139.
- Tangen, Dag (2005) Skjult norsk dagsorden i Antarktis? *Aftenposten* 04.03.2005.
- Thorleifsson, Thorleif Tobias (2006) Norway 'must really drop their absurd claims such as that to the Otto Sverdrup Islands'. Bi-polar international diplomacy: The Sverdrup Islands question, 1902-1930. MA thesis (etd2367.pdf): Simon Fraser University.
- Timtchenko, Leonid I. (1997) *The Russian Arctic Sectoral Concept: Past And Present*. Arctic, Vol.50, No.1 (March 1997): 29-35.
- Tidens Tegn (1929) 19.11.1929.
- Tsentral'nyj Ispolnitel'nyj Komitet Verkhovnogo Soveta (1926) Dekret 15. aprilja 1926 g., publisert i *Izvestija*, Moskva 15.04.1926.
- Tønnessen, Joh.N. (1969) *Den moderne hvalfangsts historie*. Bd.3. Sandefjord/Oslo: 269-270.
- Utenriksdepartementet (1993) *Norge i Antarktis*. Informasjonshefte utgitt i samarbeid med Justisdepartementet, Miljøverndepartementet og Norsk Polarinstitut. Oslo, 28 sider.
- Utenriksdepartementet (1998) *Norway and the Polar Regions*. The Royal Norwegian Ministry of Foreign Affairs (ISBN 82-7177-499-9). Oslo, 32 sider.
- Utenriksdepartementet (2009) *Norge dokumenterer kontinental-sokkel ved Bouvetøya og Dronning Maud Land*. Pressemelding nr.030/09 av 05.05.2009. Tilgjengelig på <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/pressesenter/pressemeldinger/2009/bouvetoeya.html?id=559414>.
- Widerøe, Turi (2006) *Is, fly og skip – Oppdagelse og kartlegning med fly i Øst-Antarktis*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Tromsø: 1-2 og 65-70.
- Østreng, Willy (1986) *Norway in northern waters*. I Archer, C. & D. Scrivener (red.) *Northern waters*. London & Sydney: Croom Helm: 155-173.

1 Formuleringen "det såkalte sektorprinsippet" henspiller her på det forhold at det alltid har bestått en viss tvil – også blant dem som har benyttet dette "prinsippet" – om det egentlig var riktig å kalle det et prinsipp (for eventuell suverenitetservelse), og ikke heller kun betrakte det som et praktisk og hendig grensedragnings-verktøy. Denne subtile distinksjonen, som i og for seg er verdt en egen diskusjon, er dog ikke vesentlig i foreliggende sammenheng. Videre i denne artikkelen vil derfor populærbetegnelsen sektorprinsippet bli benyttet – i hovedsak uten anførselstegn eller det kvalifiserende ledd "såkalte". Forfatteren vil videre presisere at foreliggende artikkel ikke er stedet for nærmere redegjørelser eller definisjonsmessige drøftelser, hverken mht. sektorprinsippet eller andre prinsipper/doktriner/teorier som har vært gjort gjeldende i spørsmål vedrørende etablering av suverenitet eller juridiske rettigheter, ei heller stedet for noen drøftelse av hvilke realpolitiske overveielser som kan ha ligget til grunn for anvendelse av de ulike prinsipper/doktriner/teorier.

- 2 Etablert som norsk biland ved Lov nr.1 av 21. juni 1957 om endring i Lov nr.3 av 27. februar 1930 om Bouvet-øya, Peter I's øy og Dronning Maud Land m.m.
- 3 Se f.eks. kartillustrasjon til Pedersen 2011; samt Antarktis-kart i Kunnskapsforlagets store Norgesatlas.
- 4 Valør 65 øre blå/grønn (nr. NK 450 i Norgeskatalogen), utgitt i anledning av Det Internasjonale Geofysiske År.
- 5 Jfr. spesielt FNs Havrettskonvensjon av 10. desember 1982, artiklene 55-75.